

Лекція 2

Тема: Управління в мисливському господарстві

План

1. Стале управління лісами: суть, принципи, критерії, індикатори.
2. Міжнародні угоди та національне законодавство щодо побічного лісового користування.
3. Оцінка стану лісових ресурсів агросфери та впровадження у практику стандартів інтегрованого управління ними.
4. Управління виробничим процесом в мисливському господарстві.

1. Стале управління лісами: суть, принципи, критерії, індикатори.

Ліси України за своїм призначенням і розміщенням виконують переважно водоохоронні, захисні, санітарно-гігієнічні, оздоровчі та інші екологічні функції і забезпечують потреби суспільства в лісових ресурсах.

Щоденно для громадян України ліси надають цілий спектр екосистемних послуг, серед яких:

- забезпечувальні – надання продуктів харчування, питної води, деревини, волокна, палива, генетичних ресурсів тощо;

- регулювальні – формування клімату та макроклімату (в т.ч. як такого, що впливає на підвищення продуктивності сільськогосподарських культур), захист від повеней та інших стихійних лих, контроль захворювань, поглинання відходів людської життєдіяльності, очищення води і повітря, боротьба зі шкідниками;

- культурні – збагачення культурних, духовних та естетичних аспектів людського добробуту: емоції від спілкування з природою, відчуття місцевості, середовище для формування способу життя, звичаїв і традицій;

- підтримувальні – забезпечення існування екосистем: формування ґрунту, первинна продуктивність, базові біогеохімічні процеси (кругообіг поживних речовин, фотосинтез), середовище перебування. Частина із зазначених послуг досі залишається поза увагою під час формування і впровадження лісової політики країни. Запропонована стратегія спрямована на впровадження екосистемного підходу, який передбачає комплексне управління земельними, водними і живими ресурсами та стимулює їх збереження і стале використання на справедливих засадах.

1970-80-ті роки - зростання стурбованості громадськості щодо втрати лісів

1987 рік - висунута концепція сталого (або невиснажливого чи збалансованого) розвитку сучасної цивілізації: “розвиток, що відповідає потребам сьогодення без ризику для майбутніх поколінь задовольняти потреби”

1992 рік – на конференції в Ріо-де-Жанейро прийнято план досягнення невиснажливого розвитку в 21 сторіччі. Визначено лісові принципи, згідно

яких, країни зобов'язалися розробити науково обґрунтовані критерії та керівні принципи для невиснажливого (сталого) розвитку лісів.

Концепція сталого ведення лісового господарства та міжнародні зобов'язання України Після Конференції ООН з навколишнього середовища і розвитку в Ріо в 1992 році, кілька різних міжнародних процесів та ініціатив розробили критерії та показники як інструмент політики, щоб оцінити і звітувати про прогрес SFM. Критерії та індикатори (К & І) з'явилися в якості потужного інструменту для сприяння сталому лісокористуванню (SFM). Організація Ліси Європи є пан-європейський політичний процес для сталого управління лісами континенту. Вона розвиває загальні стратегії для своїх 46 країн-учасниць і ЄС про те, як захистити і стійко управляти лісами. Організація Ліси Європи розробила загальноєвропейський набір критеріїв та індикаторів, який складається з 6 критеріїв і 35 кількісних показників (характеризують стан лісів і зміни), а також 17 якісних показників (опис національної лісової політики, інститутів та інструментів по відношенню до SFM). До 2011 року, загальноєвропейський набір Критеріїв та індикаторів (К & І) служив базою для оцінки Стану Європейських лісів у 2003, 2007 і 2011 роках, і послужив основою для розробки регіональної і національної політики, аналізу та моніторингу. Тим не менш, картина того, як пан-європейський набір К&І був реалізований залишається досить розпливчастою.

Критерії та індикатори сталого ведення лісового господарства Важливим внеском Конференцій до сталого ведення лісового господарства у Європі стало ухвалення Критеріїв та індикаторів. Вперше вони були запроваджені на Гельсінській конференції у 1993 році, переглядалися і доповнювалися на конференціях в Лісабоні (1998) та Відні (2003). На теперішній час вони мають такий вигляд:

Критерії

1. Збереження і відповідне збільшення лісових ресурсів та їхній внесок до глобального кругообігу вуглецю. Індикатор
 - 1.1. Площа лісів Індикатор
 - 1.2. Запас лісів Індикатор
 - 1.3. Вікова структура та/або розподіл за діаметром Індикатор
 - 1.4. Запас вуглецю Критерій
2. Збереження стійкості та життєздатності лісових екосистем. Індикатор
 - 2.1. Випадіння забруднювачів повітря. Індикатор
 - 2.2. Ґрунтові умови. Індикатор
 - 2.3. Дефоліація. Індикатор
 - 2.4. Пошкодження лісів Критерій
3. Збереження та сприяння продуктивним функціям лісів (деревним і недеревним). Індикатор
 - 3.1. Приріст та лісозаготівлі Індикатор
 - 3.2. Заготівля круглого лісу . Критерії та індикатори сталого ведення лісового господарства Індикатор
 - 3.3. Заготівля недеревної продукції Індикатор

3.4. Інші ринкові послуги лісу Індикатор

3.5. Плани господарювання в лісах Критерій

4. Підтримання, збереження та підвищення рівня біорізноманіття в лісових екосистемах. Індикатор

4.1. Видовий склад насаджень. Розподіл площі лісів за кількістю деревних видів, які в них зустрічаються. Індикатор

4.2. Лісовідновлення. Розподіл площі, де відбувається відновлення лісу, за типами лісовідновлення. Індикатор

4.3. Природність. Розподіл площі лісів, віднесеними до категорій „непорушені людиною”, „напівприродні” та „плантації”. Індикатор

4.4. Інтродуковані деревні види. Площа лісів з переважанням інтродукованих деревних видів. Індикатор

4.5. Відмерла деревина. Запас сухостою та хмизу в лісах. Індикатор

4.6. Генетичні ресурси. Індикатор

4.7. Структура ландшафту. Просторова структура лісового покриву на ландшафтному рівні. Індикатор

4.8. Лісові види, існування яких під загрозою. Індикатор

4.9. Ліси, що охороняються. . Критерії та індикатори сталого ведення лісового господарства Критерій

5. Збереження і відповідне збільшення захисних функцій (особливо ґрунтозахисних та водоохоронних) при веденні лісового господарства. Індикатор

5.1. Захисні ліси – ґрунтозахисні та водоохоронні Індикатор

5.2. Захисні ліси, призначені для захисту інфраструктури та сільськогосподарських угідь Критерій

6. Збереження інших соціально-економічних функцій та умов. Індикатор

6.1. Власність на ліси Індикатор

6.2. Внесок лісового сектору до ВВП. Індикатор

6.3. Чисті надходження Індикатор

6.4. Витрати на підтримання екологічних функцій лісу Індикатор

6.5. Робоча сила, зайнята в лісовому секторі. Індикатор

6.6. Охорона праці (статистика нещасних випадків і профзахворювань) Індикатор

6.7. Споживання деревини та продуктів з неї Індикатор

6.8. Торгівля деревиною Індикатор

6.9. Енергія, отримана з лісових ресурсів Індикатор

6.10. Доступність лісів для рекреації Індикатор

6.11. Культурні та духовні цінності, пов'язані із лісом. .

2. Міжнародні угоди та національне законодавство щодо побічного лісового користування.

Кожне дерево має свою цінність і виконує величезну кількість функцій, корисних для людини: виробляє кисень, створює тінь та прохолоду влітку, є місцем розмноження, забезпечує життєві потреби великої кількості тварин та

рослин, сприяє затримуванню та очищенню води тощо. В той же час людина використовує інші корисні властивості дерев, в результаті чого вони вимірюються грошовим еквівалентом, кількістю теплоти, що може бути виділена при їхньому згорянні, кількістю їжі, яку вони продукують. Як ж правильно збалансувати ці важливі якості дерев – корисні для природи та корисні для людини? І як наслідок повстає щоразу складне питання – рубати чи не рубати?

На жаль, для України є актуальним нестале використання природних ресурсів, зокрема і деревини. Довкола чути про масові вирубки лісів на території лісгоспів, і навіть на території об'єктів природно-заповідного фонду. Така ситуація має декілька основних причин, серед них – відсутність належного контролю за кількісним та якісним складом деревини, яка вирубується, непрозорість процедур в лісовій галузі, вирубування здорового лісу як проведення «санітарних рубок» під виглядом видалення хворого лісу, зловживання на рівні лісгоспів та навіть об'єктів природно-заповідного фонду, які зобов'язані зберігати природні цінності відповідної заповідної території, а також не правильне трактування та застосування законодавства.

Проаналізуємо законодавство з метою визначення дійсних причин такої ситуації в Україні та за її межами, а також пошукаємо шляхи вирішення цієї проблеми.

Національні аспекти управління лісами.

Конституція України, у статті 13 визначає, що земля, її надра, атмосферне повітря, водні та інші природні ресурси, які знаходяться в межах території України, природні ресурси її континентального шельфу, виключної (морської) економічної зони є об'єктами права власності Українського народу. Від імені Українського народу права власника здійснюють органи державної влади та органи місцевого самоврядування в межах, визначених цією Конституцією.

Кожний громадянин має право користуватися природними об'єктами права власності народу відповідно до закону.

Власність зобов'язує. Власність не повинна використовуватися на шкоду людині і суспільству.

Держава забезпечує захист прав усіх суб'єктів права власності і господарювання, соціальну спрямованість економіки. Усі суб'єкти права власності рівні перед законом.

Отже, саме через призму цієї статті слід розглядати існуючу сьогодні проблему використання природного ресурсу – лісу. Як бачимо суб'єктний склад врегулювання цих відносин достатньо великий, а це означає, що без деталізації повноважень усіх суб'єктів у спеціальних законах важко буде визначити хто за що відповідає та яка є схема досягнення мети.

Законодавство України містить кілька нормативно правових актів, які врегульовують відносити у сфері використання лісових ресурсів. Розглянемо їх по черзі.

Лісовий кодекс України

Відповідно до стаття 1 Лісового кодексу України (надалі – ЛКУ) ліс це – тип природних комплексів, у якому поєднуються переважно деревна та чагарникова рослинність з відповідними ґрунтами, трав'яною рослинністю, тваринним світом, мікроорганізмами та іншими природними компонентами, що взаємопов'язані у своєму розвитку, впливають один на одного і на навколишнє природне середовище.

Ліси України є її національним багатством і за своїм призначенням та місцезрешташуванням виконують переважно водоохоронні, захисні, санітарно-гігієнічні, оздоровчі, рекреаційні, естетичні, виховні, інші функції та є джерелом для задоволення потреб суспільства в лісових ресурсах.

Усі ліси на території України, незалежно від того, на землях яких категорій за основним цільовим ризначенням вони зростають, та незалежно від права власності на них, становлять лісовий фонд України і перебувають під охороною держави.

Отже, законодавець розглядає лісовий ресурс набагато ширше, ніж просто сировина для деревообробної промисловості. Детальніше зупинимось, а які ж існують категорії лісу та чому необхідні ці категорії для належного управління лісовим фондом.

В. Ф. Сторожук у аналітичному звіті «Аналіз нормативного поділу лісів за функціональним призначенням» зазначив, що європейська концепція щодо збереження лісового біорізноманіття полягає в розумінні того, що земельний базис незначний, і кожна лісова ділянка виконує одночасно декілька екологічних, соціальних та економічних функцій. Таким чином, інтегруючи лісове національне законодавство до європейського, слід пам'ятати, що одномоментний перехід до цієї концепції неможливий. В Україні сформувалася тривала традиція використання категорій захисності. Поступове спрощення системи поділу лісів на категорії шляхом скорочення числа підкатегорій та особливо захисних лісових ділянок між тим можливе без перегляду положень Лісового кодексу України.¹ З цим погоджується і автор статті та обґрунтовує це таким.

Лісова ділянка – ділянка лісового фонду України з визначеними межами, виділена відповідно до цього Кодексу для ведення лісового господарства та використання лісових ресурсів без вилучення її у землекористувача або власника землі.

Земельна лісова ділянка – земельна ділянка лісового фонду України з визначеними межами, яка надається або вилучається у землекористувача чи власника земельної ділянки для ведення лісового господарства або інших суспільних потреб відповідно до земельного законодавства.

Окремо законодавець визначає лісові ресурси, якими є деревні, технічні, лікарські та інші продукти лісу, що використовуються для задоволення потреб населення і виробництва та відтворюються у процесі формування лісових природних комплексів. До лісових ресурсів також належать корисні властивості лісів (здатність лісів зменшувати негативні наслідки природних явищ, захищати ґрунти від ерозії, запобігати забрудненню навколишнього природного

середовища та очищати його, сприяти регулюванню стоку води, оздоровленню населення та його естетичному вихованню тощо), що використовуються для задоволення суспільних потреб.

Слід пам'ятати, що спільною вимогою до ведення лісового господарства для кожної лісової ділянки є збереження біорізноманіття. Виявлення та виділення ділянок раритетних, зникаючих видів рослин і тварин стало заходом з розширення системи природно-заповідних територій.

Відповідно до ст. 34 ЛКУ організація лісового господарства має своїм завданням забезпечувати ведення лісового господарства на засадах сталого розвитку³ з урахуванням природних та економічних умов, цільового призначення, лісорослинних умов, породного складу лісів, а також функцій, які вони виконують.⁴

Саме стаття 39 ЛКУ визначає критерії, згідно яких Ліси України поділяються на такі категорії:

- 1) захисні ліси (виконують переважно водоохоронні, ґрунтозахисні та інші захисні функції);
- 2) рекреаційно-оздоровчі ліси (виконують переважно рекреаційні, санітарні, гігієнічні та оздоровчі функції);
- 3) ліси природоохоронного, наукового, історико-культурного призначення (виконують особливі природоохоронні, естетичні, наукові функції тощо);
- 4) експлуатаційні ліси.

Поділ лісів на категорії залежно від основних виконуваних ними функцій проводиться в порядку визначеному постановою КМУ від 16 травня 2007 р. N 733 Київ Про затвердження Порядку поділу лісів на категорії та виділення особливо захисних лісових ділянок.⁵ Цей Порядок встановлює єдині вимоги до поділу лісів на категорії, умови та ознаки віднесення їх до таких категорій, а також виділення особливо захисних лісових ділянок з режимом обмеженого лісокористування.

Важливо відмітити, що ліси, що зростають на одній території і відповідають умовам і ознакам віднесення до різних категорій, відносяться до тієї з них, для якої у визначеному законодавством порядку встановлений режим більш обмеженого лісокористування.

Межі лісів, визначених для віднесення до однієї з категорій, проводяться уздовж природних меж, квартальних просік, ліній зв'язку і електромереж та інших, чітко визначених на місцевості розмежувальних ліній – залізниць та автомобільних доріг, каналів, газо- та нафтопроводів, візирів, протипожежних розривів і вододільних ліній.

До категорії експлуатаційних лісів відносяться лісові ділянки, що не зайняті лісами природоохоронного, наукового, історико-культурного призначення, рекреаційно-оздоровчими та захисними лісами (категорії лісів з особливим режимом лісокористування). **Експлуатаційні ліси призначені для задоволення потреб національної економіки у деревині.**

Цікавою є думка В.Ф. Сторожука, який припустив, що встановлення режиму «більш обмеженого» користування мало б означати зниження інтенсивності використання лісових ресурсів, в першу чергу шляхом виключення ділянок із експлуатації через заборону рубок головного користування. Якщо керуватись даними державного обліку лісів станом на 01.01.2011 [2], за критерієм «виключення із експлуатації» по лісовому фонду Державного агентства лісових ресурсів шкала зменшення «обмеженості користування» мала б вигляд: «ліси природоохоронного, наукового, історико-культурного призначення» – «захисні ліси» – «рекреаційно-оздоровчі ліси» – «експлуатаційні ліси» (табл. 2). Таблиця 2. Розподіл площі лісових ділянок за категоріями лісів.

Показник	Ліси природоохоронного, наукового, історико-культурного призначення	Рекреаційно-оздоровчі ліси	Захисні ліси	Експлуатаційні ліси	Разом
Усього лісів	1029483.0	1320707.8	1565979.3	2924215.8	6840385.9
можливих для експлуатації	142433.2	558799.2	454685.2	2519943.6	3675861.2
% можливих для експлуатації	13.8%	42.3%	29.0%	86.2%	53.7%

3. Оцінка стану лісових ресурсів агросфери та впровадження у практику стандартів інтегрованого управління ними

FRA представляє собою моніторинг стану лісів у світі з інтервалом від 5 до 10 років, починаючи з 1946 року. Глобальні оцінки лісових ресурсів (FRA), засновані на даних, що надаються країнами-респондентами у відповідності до стандартизованої форми. ФАО збирає, аналізує інформацію і представляє нинішній стан світових лісових ресурсів та їх змін у часі. Якщо перша оцінка лісових ресурсів стосувалась лише обсягів заготівлі деревини, то поступово обсяг досліджуваних питань значно розширився.

Сьогодні оцінка лісових ресурсів включає 8 основних напрямків, забезпечуючи цілісний погляд на світові лісові ресурси, управління ними та їх використання:

1. Площа лісів та лісові характеристики.
2. Продуктивні функції лісу.
3. Захисні функції лісів та окремі екосистемні послуги.
4. Біологічне різноманіття лісів та заповідання.
5. Пошкодження лісів та деградація лісів.

6. Вимірювання прогресу на шляху сталого лісоуправління.
7. Соціально-економічні функції лісів.
8. Погляд в майбутнє.

Ключові висновки FRA2015, представлені світовому співтовариству і свідчать, що рівень знелісення в світі, в основному за рахунок переведення тропічних лісів під сільськогосподарські угіддя, знизився за останні десять років, але залишається на тривожно високому рівні в багатьох країнах.

Варто підкреслити, що кожна галузь розвивається відповідно до нормативно-правової бази економіки та охорони НПС держави. Тобто управління певними природними ресурсами має здійснюватися відповідно до економічних засад природокористування та екологічних засад (екобезпеки суспільства і охорони природи), які мають бути гармонізованими між собою на основі імплементованих Україною загальноєвропейських стандартів сталого розвитку. Крім того, доцільно виділити двосторонню співпрацю нашої держави щодо погодження стандартів розвитку і управління на галузевому рівні. Тому розроблення системи еколого-економічних механізмів інтегрованого управління лісовими ресурсами агросфери та їх застосування на практиці має здійснюватися за трьома векторами співпраці та управління: двома «вертикальними» – узгодження з розвитком національної політики природокористування та екологічної політики держави (які розвиваються відповідно до Міжнародної програми і норми сталого розвитку) і третього, «горизонтального» вектору – гармонізація з міжнародними стандартами і програми збалансованого природокористування, ведення лісового господарства (рис. 1).

Зовнішнім середовищем для лісової галузі є ресурсна економіка природокористування (землекористування) та охорона НПС України, а також лісова політика ЄС в частині ратифікованих нашою державою вимог. Міжнародні науково-теоретичні основи та норми збалансованого лісокористування та політики охорони НПС викладено у документах, якими керується лісова галузь України (Гельсінсько-Лісабонський процес, Лісовий форум ООН, Загальноєвропейська стратегія збереження біорізноманіття, Інтегроване управління лісовими ресурсами Міжнародні програми і норми сталого розвитку Національна стратегія сталого розвитку України НПБ природокористування НПБ екобезпеки і охорони природи Міжнародні

стандарти і програми збалансованого природокористування, ведення лісового господарства Результати лісівничої та аграрної науки і практики Рис. 1. Методологічні орієнтири розроблення системи еколого-економічних механізмів інтегрованого управління лісовими ресурсами агросфери України та їх застосування на практиці: НПБ – нормативно-правова база 13 процес «Довкілля для Європи», процес Міністерської конференції із захисту лісів Європи, лісова сертифікація (FSC, PEFC, EMS, ISO 14001/14004), програма «Охорона та збалансоване використання лісів Центральної та Східної Європи» тощо). Розвиток аграрного сектору економіки також регламентується відповідними документами національного законодавства, узгодженого з міжнародними нормами землекористування. Для реалізації інтегрованого управління необхідно узгоджено дотримуватися економічних інтересів та вимог екологічної політики природокористування.

4. Управління виробничим процесом в мисливському господарстві.

Згідно з даними державної статистичної звітності (2014 рік), у мисливському господарстві України працює 7240 осіб, з яких 577 – мисливствознавців, 366 – державних районних мисливствознавців, 5450 – штатних егерів і 710 – егерів, в УТМР – 116 мисливствознавців і 2832 егери. У середньому подержаві один штатний егер обслуговує 8,4 тис. га мисливських угідь (у Держлісагентстві – 6,8 тис. га, в УТМР – 10,4 тис. га, в інших користувачів – 6,0 тис. га угідь). Вони організують і безпосередньо здійснюють весь комплекс робіт з охорони мисливських тварин, регулювання розповсюдження і чисельності небажаних видів диких тварин, розвитку мисливського туризму. За останні п'ять років загальна кількість працюючих у мисливському господарстві істотно не змінилася. Має місце висока текучість кадрів, відсутня належна координація і планування підготовки і підвищення кваліфікації фахівців. У зв'язку з відсутністю в Україні достатньої кількості вищих навчальних закладів, які готують спеціалістів мисливського господарства, констатується низький рівень професійної підготовки працівників мисливського господарства, що негативно позначається на стані охорони тваринного світу, обґрунтованості і якості біотехнічних заходів обліку мисливських тварин.

В Україні в офіційному переліку спеціальностей «мисливствознавець» відсутній. У результаті це також негативно позначається на економічній, екологічній і соціальній ефективності мисливськогосподарської діяльності, служить одним із стримуючих чинників її розвитку. (До прикладу, в Угорщині кваліфікованих робітників для мисливського господарства готують у трьох професійних училищах, егерів, техніків у трьох технікумах, мисливствознавців у трьох ВНЗ).

Основна мета кадрового забезпечення мисливського господарства – формування ефективної системи підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації кадрів для мисливського господарства, здатних на високому рівні організувати і здійснювати комплекс науково обґрунтованих охоронних,

біотехнічних, організаційно-господарських, еколого-просвітницьких заходів, раціональне використання мисливських тварин тощо. Для досягнення цієї мети необхідно вирішити такі основні завдання:

- розробити наукові основи вдосконалення системи підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації кадрів для мисливського господарства, що базується на мисливських традиціях, передовому досвіді вітчизняної та зарубіжної освіти в цій сфері та враховує сучасну соціально-економічну й екологічну ситуацію, міжнародні договори в області збереження біорізноманіття і використання тваринного світу, принципи стійкого лісоуправління та лісокористування;

- розробити довгострокові прогнози необхідності у кваліфікованих фахівцях мисливського господарства;

- підготувати та затвердити в установленому порядку Проекти державних освітніх стандартів за спеціальністю «Мисливствознавство» для установ освіти, що забезпечують здобування вищої, середньої спеціальної і професійно-технічної освіти, а також типові учбові плани і програми підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації фахівців і визначити базові установи освіти для організації планомірного учбового процесу;

- вдосконалити курси підвищення кваліфікації працівників мисливського господарства, що діють на базі Всеукраїнського учбового центру підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації кадрів лісового господарства;

- розробити типові Програми і організувати у всіх мисливських господарствах навчання персоналу і мисливців з питань біології мисливських тварин, екології, біотехнії, мисливствознавства, природоохоронного законодавства, мисливської етики, техніки безпеки на полюванні;

- провести державну атестацію керівників усіх мисливських господарств усіх форм власності з метою визначення рівня їх професійної підготовки.